

KİTAP İNCELEMESİ:**AVRUPA BİRLİĞİ'NE
ENTEGRASYON SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KİMLİK
PROBLEMLERİ**

Hüsamettin İNAÇ

Adres Yayınları, 2016 (3. Baskı)

Dili: Türkçe

232 sayfa

ISBN: 975250 012 9

Prof. Dr. Hüsamettin İnaç'ın ilk baskını 2005'te gerçekleŐtirdiĐi *Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri* adını taşıyan çalışma, yaşanan yeni geliŐmeler ışığında güncellenerek 2010'da ikinci baskısını, 2016'da ise üçüncü baskısını yapmıŐtır. İnaç'ın doktora tezi olan çalışma, Türkiye'de Avrupa Birliği üyelik tartıŐmaları ve beraberinde gelen kimlik problemlerini, krizlerini ve kutuplaŐmalarını kapsamlı bir şekilde incelemiŐtir. Kimlik parametreleri çerçevesinde incelenen Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegrasyonu sürecini eksiksiz bir şekilde ortaya koyabilmek amacı ile yazar, Türkiye'nin batılılaşma sürecini ele alarak iÇe baŐlamıŐ ve bu batılılaşma süreci ile de Avrupa Birliği üyelik süreci arasında doğrudan ve güçlü bir bağ kurmuŐtur. Çalışma boyunca açılan tüm ana ve alt baŐlıklarda yazar, öncelikle tarihsel analiz yaparak asıl konuya geçiş yapmıŐ ve okuyucunun bağlantı noktalarını zorlanmadan yakalamasını saĐlamıŐtır. Yazarın özgün üslubunun öne çıktığı ve anlaşılır bir dilin hâkim olduğu çalışmada, neden-sonuç iliŐkileri akılda soru iŐareti bırakmayacak şekilde kurularak her bölümde mantıklı bir sıralama takip edilmiŐtir. Çalışmanın amacı, varsayım ve alt hipotezler de oldukça açık bir şekilde giriŐ bölümünden itibaren ortaya konmuŐtur.

Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecinin Türkiye'yi derinden etkileyen bir olgu haline dönüştüğü üzerinden bir girizgahın yapıldığı çalışmada, Türkiye'nin 1999'da başlayan adaylık sürecinin 2005'te müzakereci ülke konumuna yükselerek taçlandırıldığı, demokratikleşme, sivilleşme ve özgürleşme çabası ve ekonomik kalkınma hamleleri ile bölgesinde göz dolduran bir ülke haline geldiği üzerinde durulmuştur. Ancak Türkiye'nin müzakereci ülke olması sürecinin başlaması ile birlikte Türkiye'de kimlik krizleri ve problemleriyle karşı karşıya kalındığı belirtilmiştir. Öncesinde ise Avrupa'nın iç dinamikleri nedeniyle ortaya çıkan kimlik krizlerinin yaşandığından ve gerek Avrupa'da gerekse daha sonra Türkiye'de ivme kazanan bu krizlere ya da kutuplaşmalara yönelik çeşitli çözüm arayışlarından bahsedilmiştir. Örneğin Avrupa'nın kimlik politikaları, 1993 Maastricht Antlaşması ile gündeme gelmiştir. Bu politikaya ihtiyaç duyulmasının arkasında ise SSCB'den ayrılarak birliğe üyelik başvurusunda bulunan ülkelerden “Avrupa kimliğinin ayırt edici parametrelerini vurgulamak, kendini bir uygarlaşma modeli olarak meşrulaştırmak ve genişleme süreci sonucunda gittikçe çoğalan vatandaşlarında Birlik düzeyinde güçlü bir aidiyet hissi oluşturabilmek amacıyla özgün bir “ ‘Avrupa kimliği’ kurgulama çabası”nın olduğu ileri sürülmüştür. Bu dönemde ise Türkiye'nin “kendi içinde uluslaşma sürecini tamamlama ve bünyesinde var olan farklı etnik kökenlerle bir arada yaşayabilme pratiğini yansıtabilme arayışında” olduğu vurgulanmıştır.

Çalışmanın amacı, “Avrupa ve Türk kimliklerinin tarihsel gelişim süreçlerini diyakronik ve senkronik düzlemlerde irdelemek, Türk kimliğinin bu süreçlerde oynadığı rolü vurgulamak, Avrupa Birliği entegrasyonu sürecinde Türkiye'de oluşan sosyo-politik ve kültürel kimlikleri, kimliksel parçalanma ve kutuplaşmaları ve son olarak da, Avrupa'nın kendi içinde yaşadığı kimlik bunalımlarını sosyo-politik çözümlerinin ve kavramsal ve kuramsal analizlerin eşliğinde ortaya koymak” olarak belirlenmiştir (s. 26). Yazara göre Avrupa Birliği, Türkiye'nin iki yüzyıl yıllık batılılaşma sürecinin son halkasıdır ve bu son halka, doğal ve kaçınılmazdır. Dolayısıyla Avrupa Birliği ile entegrasyon süreci, Türkiye'nin toplumsal yapısında var olan kimliklerin değişim, dönüşüm ve dalgalanma aşamalarının da bir serüveni olarak ele alınmıştır. Bu serüven de yazar tarafından başlıca üç ana aşama ile açıklanmıştır. İlk aşama, Osmanlı son döneminde başlayan Batı ile ilk temaslar sonucu farklı sosyo-politik kimliklerin doğuşuna sahne olmuştur. Kemalist modernleşme süreci olarak adlandırılan ikinci aşamada ise batılılaşma, halkın devlet tarafından “uygarlaştırılması” olarak görülmüştür. Üçüncü ve son aşamada ise Avrupa Birliği entegrasyonu sürecinde batılılaşmanın, “hem Avrupa'nın hem de Türkiye'nin demokratikleşmesi, sivilleşmesi ve

özgürleşmesinin bir sonucu olarak halkın devleti kontrol altına aldığı ve çağdaş taleplerini kamusal alana iletmenin yegane iletişim kanalı olarak gördüğü bir manivela” işlevi gördüğünden bahsedilmiştir. Başka bir ifadeyle, farklı sosyo-politik ve kültürel kimliklerin Osmanlı son dönem batılılaşma hamleleri ile birlikte ortaya çıktığı, Cumhuriyet’in ilanının ardından kırılmaya uğradığı ve nihayet Avrupa Birliği entegrasyonu sürecinde değişim ve dönüşümlere maruz kaldığı öne sürülmüştür.

Çalışmanın başlıca varsayımları ve alt hipotezleri şöyle sıralanmıştır:

1) Osmanlı dönemi batılılaşması; gelenekle moderniteyi birleştiren düalist karakteri, başka bir uygarlığın tehdidinden korktuğu için o uygarlıkla bütünleşmeyi tercih eden, devletin bekasını korumayı amaçlamaktan öte mental boyut taşımayan, azınlıkların hak ve statülerinin geliştirmesinden ibaret sayılan, sosyal hayata yansımayan, Avrupalılaşmaktan imtiyaz sağlayan batıcı elit sınıf üzerinden gerçekleşen bir sosyal mühendislik projesidir. Bu projenin uygulamaya sokulması, sağlıklı bir kültürler arası öğrenme ve etkileşim yerine bir yabancılaşma ve bu sürecin sekteye uğramasının getirdiği bir ezikliğe neden oldu.

2) Türk modernleşmesi, Batı’nın yaşadığı Aydınlanma, hümanizm, rasyonalizm, Sanayi devrimi gibi evrimsel/devrimsel tecrübeyi yaşamayan bir toplumun doğrudan bu sürecin sonuçlarının oluşturduğu yörüngeyi izleyerek değiştirilmesi çabasıdır. Kemalist modernleşme projesi ise, gelenekten koparak modernliği ön plana çıkarmış, kısmen sosyal hayata yansıtılmıştır.

3) Bir değişim-dönüşüm aracı ve birleştirme mekanizması olarak Avrupa Birliği, kolektif kimliği Avrupa düzeyinde, ulusal ve bölgesel düzeyde dağıtmayı başarmış, çok kültürlülük ve kültürel çoğulculuk söylemleriyle farklılıklarla birlikte, farklılıkları yok etmeden yan yana iç içe yaşayabilme pratiğini amaçlamış ve bu amacın bir gereği olarak Haziran 2004’te imzaya açılan Anayasasını ulus-üstü anayasal vatandaşlık kuramıyla taçlandırmıştır.

4) Türk ve Avrupa kimliklerinin birbirlerinin ötekileri ve alternatifleri değil, bilakis “oluşturucu öteki”leridir.

5) Türk ve Avrupa kimlikleri monolitik ve tek boyutlu kimlikler değildir, farklı dönemlerde farklı parametrelerini ön plana çıkartan bu kimlikler her dönemin farklı öncelik ve konjonktürüne göre yeniden tanımlanmış, böylelikle farklı imajlar ve anlamlar taşımışlar ve taşımaktadırlar. Bu kimlikler yekpare ve homojen yapılar olmadıkları için kendi içinde farklılaşan ve çoğu kez birbirleriyle çatışan alt grup ve fraksiyonlara ayrılmakta ve çoğulcu bir karakter taşımaktadırlar.

6) 1993 Maastricht Anlaşmasıyla beraber Avrupa Birliği politik bir karakter kazanmış ve bundan sonraki dönemde yukarıda da sözünü ettiğimiz nedenlerle ortak bir kimlik oluşturma çabası içerisinde girmiş ve bu kimliği oluştururken ulus-inşa süreçlerinden esinlenmiş ve bayrak, anayasa, ordu, marş, ortak para, sürücü belgesi ve pasaport gibi uluslaşmanın temel determinantlarını pratiğe yansıtılmış; ancak ulus inşasından farklı olarak meşruiyetin temel referans noktalarını; “Vatanlar Avrupası” yerine “Vatandaşlar Avrupası” söylemine ve din, dil, ırk parametreleri yerine ulus-ötesi anayasal vatandaşlık kuramı çerçevesinde çok kültürlülük ve kültürel çoğulculuk prensiplerine dayandırmıştır.

7) Sonuç itibariyle, Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki sancılı ilişki, Avrupa'nın jeo-politik ufku ile Türkiye'nin demokratikleşme çizgisinin birleştiği aşamada sağlıklı bir zemine ulaşacak, halkın çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ve jeo-politik konumu, zengin tarihsel imparatorluk tecrübesi ve farklı coğrafya ve iklimlerden devşirdiği Asyalı, doğulu, Müslüman, Akdeniz, Ortadoğu, Balkan, Kafkas ve Avrupalı kimlikleriyle Türkiye, Avrupa'nın çok kültürlülük ve kültürel çoğunluk söylemlerine meşruiyet ve inandırıcılık katacak, Avrupa Birliği'ni çokça itham edildiği bir Hristiyan Kulübü olma zaafından kurtaracak ve tüm bu kazanımların sonucu olarak, Birlik bölgesel bir blok olmaktan çıkarak bir uygarlık projesi olarak küresel bir aktör haline dönüşecektir (s. 24-25).

Varsayım ve alt hipotezleri yukarıdaki gibi sıralanan çalışma, başlıca dört bölümden oluşmuştur. Her bölüm kendi içerisinde anlamlı bir bütüne ulaşmayı başarmış ve içerik itibariyle tutarlılık yakalanmıştır. Bölümler, birbirlerine uygun geçiş zeminini sağlamış ve bölümler arası herhangi bir kopma ya da uzaklaşma yaşanmamıştır. Literatürün oldukça etkili bir şekilde kullanıldığı çalışmanın birinci bölümünde ulusal kimlikler ana başlığının altında ulusal ve öteki kimlikler, ulusal kimliklerin primordiyal kökenleri, modern dönemde ulus inşası ve ulusalcılığın inşası alt başlıkları açılmıştır. Kimlik ile ilgili kuramsal çerçevenin çizildiği birinci bölümde yazar, farklı disiplinlerin verilerinden yararlanmakta ve kavramsal altyapıyı güçlendirmektedir. İkinci bölümde, Türk kimliği tarihsel çözümler eşliğinde ele alınmaktadır. Türk kimliği inşası, Osmanlı kimliği, Batılılaşma sürecinde Türk kimliği, Kemalist modernleşme sürecinde Türk kimliği ve Türk ulusalcılığının inşasında Türk kimliğinin karşılaştırmalı bir analize tabi tutulduğu görülmektedir. Üçüncü bölüm Avrupa kimliğine odaklanmakta, son bölüm olan dördüncü bölümde ise Avrupa Birliği entegrasyon sürecinde Türkiye'nin yaşamakta olduğu kimlik krizleri, problemleri ve kutuplaşmaları üzerinde durulmaktadır. Nitekim “müzakerelere

başlama aşamasında ve sonrasında yaşanan süreçlerde nihai bütünleşmeyi en fazla belirleyen husus; kimliksel problemler, yüzyıllar boyunca her iki kültürün birbirlerine karşı özenle besledikleri ön yargılar, kalıplaşmış fikirler, olumsuz imajlar, kültürel farklılıklar ve tüm bunların getirdiği korku, güvensizlik ve kuşku” olmuştur (s. 26-27). Genel olarak Avrupa ve Türk kimlikleri, birbirlerine düşman kimlikler olarak algılandığı, oysaki tarih boyunca geliştirilen karşılıklı ilişkiler dikkatle incelendiğinde bu iki kimliğin birbirlerinin “oluşturucu ötekileri” olduklarının ortaya çıkacağı öne sürülmüştür. Bu iki kimliğin tarihsel gelişim süreçleri paralel karşılaştırmalarla irdelenerek gösterilmeye çalışılmıştır.

Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik süreci ve kimlik problemlerine bakarken batılılaşma macerası da özenle incelenmektedir. Modernleşmenin batılılaşma anlamına gelecek şekilde anlaşılması ve sonuçları eleştirilmiştir. Çalışmanın öne çıkan tezlerinden biri de Türk modernleşme tecrübesinin arzu edilen sonuçları yaratamamasına ilişkin olmuştur. Bunun temel nedeni olarak da modernleşme dinamiklerinin zihinsel dönüşümü gerçekleştirememesi, tepeden inme karakteri, demokrasi ve özgürlük taleplerini görmezden gelerek insanların zorla “uygarlaştırılma”ya çalışılması gösterilmiştir. Avrupa Birliği entegrasyon sürecinde gerçekleşen batılılaşma anlayışının ise “hem Avrupa’nın ve hem de Türkiye’nin zaman içerisinde demokratikleşmesiyle, halkın devleti AB üzerinden denetlediği, batılılaşmaya sivil, demokratik ve çoğulcu bir karakter kazandırdığı ve bu sayede çok kültürlülük ve kültürel çoğulculuk söylemlerine ilk defa meşruiyet zemini” sağladığı üzerinde durulmuştur (s. 24). Başka bir ifadeyle, entegrasyon süreci ile başlayan batılılaşma, ilk defa “sosyalleşmiş”, “popülerleşmiş”, “sivilleşmiş” ve “liberalleşmiştir” tespitleri öne çıkmaktadır (s. 211). Batıcıların bu sürecin, demokrasi ve insan hakları konularında önemli riskler taşıdığı noktasında birleştikleri ileri sürülmekte ve yazara göre son derece ilginç olan bu birleşme, batılılaşmanın Avrupa Birliği dinamikleri sayesinde demokratikleştirici ve elitist bir proje olmaktan çıkarak sivil karakter kazanması anlamına gelmektedir (s. 211).

Türkiye’nin ise Avrupa Birliği’nin kimlik oluşturma mekanizmalarında kritik öneme sahip olduğu belirtilmektedir. Türkiye ile Avrupa Birliği’nin ortak problemlerinin varlığı ve bu problemlerin birlikte çözüme kavuşturulabilecek nitelikte oluşu bu önemi haklılaştırmaktadır. Bu noktada bir öneri sunulmakta ve bu öneri aynı zamanda Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne alınma gerekçesi de olmaktadır. İnaç’a göre, Avrupa Birliği söz konusu problemleri kendi çıkarları doğrultusunda çözmek, Türkiye’nin politik, kültürel ve ekonomik krizlerinin yönetimi ve denetiminde söz sahibi olmak ve inisiyatif üstlenmek istiyorsa

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne alınması gerekmektedir (s. 213). Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği, diğer üye ülke ve adaylardan da farklıdır. Bu üyeliğin gerçekleşmesi durumunda Avrupa'nın yapısal karakteri büyük ölçüde değişime uğrayacak ve Avrupa Birliği küresel bir aktör haline gelme fırsatını yakalayacaktır. Ayrıca Türkiye'nin sahip olduğu askeri ve stratejik potansiyel, Ortadoğu'da da istikrarın yakalanmasını sağlayacak, Avrupa'da ortaya çıkacak olan bu istikrardan güç elde edebilecektir (s. 22). Nitekim Avrupa Birliği'nin temelleri İnaç'a göre, "hiçbir ulus devlete ayrıcalık tanımadan ve ulus devletin birtakım yetkilerini daha üst federal mekanizmalara devrederek ortak bir politik irade oluşturma ve bu iradenin yönünü de sürdürülebilir barış, istikrar ve refahı sağlama yönünde şekillendirme esaslarına dayanmaktadır." (s. 212).

Türkiye'nin üyeliğinin Avrupa Birliği için taşıdığı önem ve bu üyeliğin birçok önyargının da ortadan kalkmasına katkı sunacak güçte olduğundan bahsederken de yazar, yine kimlik parametrelerinden yararlanmaktadır. Buna göre Avrupa Birliği kimliği ile ilgili öne çıkan problem, tek boyutlu özellikler taşıyan Hristiyan kimliğidir. Bu kimlik bir problemdir; çünkü Avrupa Birliği'nin savunduğu evrensel değerlerle çatışmaktadır. Avrupa Birliği'nin çok kültürlülük, kültürel çoğulculuk ve çok kimliklilik gibi nosyonlardan yana tavrı, insan hakları, demokrasi taraftarlığı ve en önemlisi "kuşatıcı, kapsayıcı bir medeniyet" yaratma ideali ile bu "monolitik kimlik" tezatlık içerisinde. Dolayısıyla Avrupa Birliği'nin, kendi içinde bir kısır döngüye neden olduğu ve inandırıcılığını da kaybettiği ileri sürülmektedir (s. 213).

Sonuç olarak çalışma Türkiye-Avrupa ilişkilerini, Türkiye'nin batılılaşma macerası ile birlikte ele alarak ve bu maceranın etkilerini ya da sonuçlarını kimlik problemleri üzerinden inceleyerek alanında farklılaşmaktadır. Avrupa Birliği'nin nasıl bir batılılaşma sürecine tekabül ettiğini Osmanlı'dan başlayarak ve bağlamından koparmadan ortaya koyan çalışma, hem tarihsel hem de sosyolojik analizlerle derinleşmektedir. Bu yönüyle de referans niteliği kazanmakta ve literatürde özgün bir yer edinmektedir.

Emel ÇOKOĞULLAR*
B. Mehmet BOZASLAN**

* Arş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: emelcokogullar@hotmail.com

** Arş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: bakkomehmetbozaslan@gmail.com